

Aspecte ale politicii pontice a Despotatului Dobrogean din a doua jumătate a secolului al XIV-lea: relațiile cu Imperiul grec de Trapezunt

Vasile MĂRCULEȚ

Cuvinte cheie: Despotatul Dobrogean, Imperiul Grec de Trapezunt, Imperiul Bizantin, Veneția, Genova, Dobrotiță, Marii Comneni, Mihail Paleologos, Terter.

Mots clés: le Despotat de la Dobroudja, l'Empire Grecque de Trébizonde, l'Empire Byzantin, Venise, Gênes, Dobrotiță, les Grands Comnènes, Michel Paléologos, Terter.

La mijlocul secolului al XIV-lea, în teritoriile central-sudice ale spațiului danubiano-pontic se constituia Despotatul Dobrogean, formațiune politică de sorginte bizantină, având ca nucleu vechea *Țară a Carvonei (Cărvunei-Cavarnei)*, menționată încă pe la 1230 într-un privilegiu comercial acordat de țarul vlaho-bulgar Ioan Asan II negustorilor din Raguză¹. Sub conducerea întemeietorului său, despotul Dobrotiță (Dobrotici), Despotatul Dobrogean se va afirma în a doua jumătate a secolului al XIV-lea drept arbitrul scenei politice din Balcanii Orientali. Concomitent, beneficiind de controlul asupra unei întinse fațade maritime, de la sud de gurile Dunării și până la sud de Varna, despotul Dobrotiță va angaja statul său într-o amplă politică pontică, la concurență cu thalassokrațiile italiene, Genova și Veneția, în primul rând.

O componentă importantă a politicii pontice a despotului Dobrotiță o reprezintă raporturile cu Imperiul Marilor Comneni de la Trapezunt. Din păcate, precaritatea surselor de care dispunem cu privire la ele nu ne permite cunoașterea acestora în întreaga lor complexitate, ci numai unele momente ale evoluției lor. Chiar și așa sumare cum sunt, informațiile pe care le deținem ne permit ca în cadrul relațiilor Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt să identificăm două etape: **a)** toamna 1373-vara 1376, o etapă conflictuală, generată de politica agresivă a despotului Dobrotiță la adresa statului Marilor Comneni; **b)** ante și post 1382, etapă caracterizată prin colaborarea, inclusiv militară, a celor state împotriva Genovei.

Etapa conflictului dobrogeano-trapezuntin (toamna 1373-vara 1376). Cele mai vechi informații cu privire la existența unor relații dobrogeano-trapezuntine datează din deceniul 8 al secolului al XIV-lea. Ele evidențiază o evoluție conflictuală a raporturilor dintre cele două state, generate de tentativele repetate ale despotului Dobrotiță de a se insinua, prin intermediul unor interpuși, în Imperiul Marilor Comneni. Obiectivul urmărit de suveranul dobrogean era, fără îndoială, acela de a-și asigura controlul asupra statului bizantin sud-pontic, pe care prin interpușii numiți de el pe tronul de la Trapezunt, să îl subordoneze politicii sale.

Primele informații referitoare la existența unor relații conflictuale dobrogeano-trapezuntine datează din toamna anului 1373, când despotul Dobrotiță a susținut tentativa ginereului său Mihail Paleologos, fiul basileului bizantin Ioan V Paleologos, de a ocupa tronul Marilor Comneni (11-15 noiembrie). Acțiunea lui Dobrotiță este confirmată, direct sau indirect, de unele cronică bizantine.

Conform *Cronicii Trapezuntului*, realizată de cronicarul autohton Mihail Panaretos, „*vineri 11 octombrie 6882 [1 septembrie 1373-31 august 1374], al 12-lea indiction, kyr Mihail, fiul lui Ioan Paleologos, împăratul romanilor (bizantinilor, n.n.), vine cu două galere mari și una mică pentru a-l ataca pe împăratul nostru și pleacă după cinci zile neputând realiza o surpriză. Vestiarul kyr Ioan Andronikopoulos, care îl însoțise se retrăsese, Paleologos trebuind de asemenea să se retragă, după ce încheiasse un tratat cu împăratul nostru*”².

1 Hurmuzaki I/2, p. 781, doc. DCXXXVIII.

2 Panarète 1836, p. 502, § XLVI.

Vasile MĂRCULEȚ

Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
e-mail: vasmarculet@yahoo.com

Parcurgerea informațiilor transmise de Mihail Panaretos permite constatarea că acesta nu face nicio referire la implicarea despotului Dobrotiță în acțiunea lui Mihail Paleologos. Plecând de la acest fapt, unii specialiști români au postulat că tentativa lui Mihail Paleologos ar fi fost întreprinsă de prințul bizantin fără participarea suveranului dobrogean la ea și independent de acesta³.

Asemenea opinii sunt categoric infirmate de *Chronicon breve*, care, în opoziție cu cea a lui Mihail Panaretos, afirmă explicit implicarea lui Dobrotiță în tentativa ginerelui său de a ocupa prin forță tronul de la Trapezunt. În conformitate cu relatarea acestei cronici, în anul 6882 [1 septembrie 1373-31 august 1374], indictionul 12, noiembrie 11-15, „ὁ γὰρ τούτων ἀδελφὸς Μιχαήλ, ὁ καὶ ἐν τῇ Τραπεζοῦντι ἐλθὼν καὶ μὴ παραλαβὼν, ἀλλ' ἐπιστραφεὶς γέγονε γανβρὸς τοῦ δεσπότητος Ταμπροτίτζα ἐπὶ τῇ θυγατρὶ”⁴.

Parcurgerea informațiilor prezentate ne permit constatarea că tentativa lui Mihail Paleologos de a provoca răsturnarea dinastică de la Trapezunt, deși a eșuat, nu a fost însă un eșec total, prințul bizantin retrăgându-se la 15 noiembrie 1373 numai după încheierea unui tratat cu autoritățile Imperiului Marilor Comneni. Conținutul său nu-l cunoaștem, dar probabil el va fi conținut o serie de clauze favorabile, atât prințului bizantin, cât și susținătorului său, despotul Dobrotiță.

Importanța tratatului din noiembrie 1373 a fost semnalată de unii istorici. Spre exemplu, Sergiu Iosipescu considera că în urma încheierii acestuia „se crea astfel o nouă arteră comercială între ținuturile românești carpato-danubiano-pontice, Marea Neagră și unul din punctele terminus ale caravelor transasiatice”⁵.

În ceea ce ne privește, considerăm o asemenea concluzie puțin exagerată. Fără îndoială, tratatul cu Trapezuntul din noiembrie 1373, al cărui inspirator fusese i-a asigurat lui Dobrotiță o amplă deschidere pontică, cu atât mai însemnată cu cât la data respectivă, conflictul său cu Genova, deschis prin 1360, înregistra punctul său culminant⁶. Evenimentele vor demonstra însă că pentru despotul de la Caliacra, reglementările politice și comerciale cu Imperiul Marilor Comneni din noiembrie 1373 au avut doar un caracter temporar și conjunctural, el neabandonând niciun moment planul răsturnării dinastice de la Trapezunt în favoarea sa.

Semieșecul înregistrat în noiembrie 1373 nu l-a determinat pe despotul de la Caliacra să renunțe la intențiile sale politice privind Trapezuntul. Ca urmare, câțiva ani mai târziu, pe fondul existenței unui conflict latent între Veneția și Imperiul Marilor Comneni, Dobrotiță relua planul său de instalare a ginerelui său, Mihail Paleologos, pe tronul de la Trapezunt, de această dată cu concursul Serenissimei republici, aliata sa.

O serie de istorici români oferă o opinie interesantă, cu privire la scopul intervenției lui Dobrotiță la Trapezunt. Fundamentată tocmai pe conflictul dobrogeano-genez, aceștia susțin, mai mult sau mai puțin explicit, că tentativa lui Dobrotiță de a-l impune pe ginerele său pe tronul Marilor Comneni, era de fapt îndreptată împotriva genezilor, care dețineau poziții importante. Asemenea opinii exprimă, spre exemplu, Ștefan Ștefănescu⁷ sau Constantin C. Giurescu care afirmă categoric că despotul dobrogean urmărea „îndepărtarea genezilor din acest centru important”⁸.

Informațiile pe care le deținem în legătură cu această problemă, ne permit concluzia că, foarte probabil, la sfârșitul anului 1375 sau la începutul lui 1376, Dobrotiță a înaintat autorităților venețiene planul său cu privire la intervenția politico-militară la Trapezunt. Se pare că demersuri similare făcuse la Veneția, dar în propriul său interes, un anume kyr Andronikos, se pare unul și același cu un membru omonim al familiei imperiale a Marilor Comneni, desemnat de Mihail Panaretos cu titlul de despot și fiu al împăratului Alexios III⁹.

Planul privind răsturnarea dinastică de la Trapezunt, propus de Dobrotiță într-un moment în care, din cauze financiare și comerciale, raporturile Serenissimei republici cu Trapezuntul se tensionaseră, venea în întâmpinarea intereselor Veneției în Imperiul Marilor Comneni. Ca urmare, la 12 martie 1376, Senatul venețian, după luarea în discuție a planului lui Dobrotiță și a cererii lui Andronikos, hotărâ ca Marco Giustiniani, căpitanul general al mării, să trimită la Trapezunt șase galere sub comanda lui Pietro Corner și Marino Memo, *provisores*

3 Eskenasy 1981, p. 2053.

4 Schreiner 1975, p. 182.

5 Iosipescu 1985, p. 131.

6 Mărculeț 2007, p. 384-386.

7 Ștefănescu 1967, p. 48; Ștefănescu 1971, p. 353-354.

8 Giurescu 1974, p. 240.

9 Panarète 1836, p. 502, § XLVIII.

Romaniae, care aveau, totodată, misiunea ca la Constantinopol să-l consulte pe basileul Ioan V cu privire la proiectul instalării lui Mihail Paleologos la Trapezunt. În cazul unui răspuns favorabil al basileului și al angajamentului ferm că odată instalat pe tronul Marilor Comneni, Mihail va plăti toate datoriile Trapezuntului către republică, o galeră venețiană urma să-l îmbarce pe prinț, care, dacă „*nu era la Constantinopol*”, era fie „*în părțile Mesembriei*”, unde își avea reședința, fie „*altundeva pe aproape*”, probabil de la curtea de la Caliacra a socrului său¹⁰. În cazul în care Mihail Paleologos nu ar fi acceptat condițiile Veneției, expediția urma să fie întreprinsă în folosul lui Andronikos. Moartea acestuia la 14 martie 1376 la Trapezunt, anula această componentă a planului venețian¹¹. Autoritățile venețiene nu au exclus nici posibilitatea realizării unei înțelegeri cu împăratul Alexios III, dacă acesta accepta reducerea vămirilor pentru mărfurile venețiene la 2% *ad valorem*. Ca ultimă soluție, la sugestia grupării radicale din Senetul venețian, era luată în calcul chiar atacarea Trapezuntului și distrugerea flotei sale¹².

Desfășurarea evenimentelor din primăvara anului 1376 va demonstra că planul lui Dobrotiță a contat prea puțin însă în raport cu interesele politice și comerciale ale Veneției în Imperiul Marilor Comneni, care, se pare, și-a atins obiectivele fără a mai fi necesară răsturnarea dinastică de la Trapezunt. Încă din vara aceluiași an, raporturile Serenissimei cu Imperiul Marilor Comneni erau reglementate. Numai așa se explică faptul că la 28 iulie 1376, autoritățile venețiene îi anulau împăratului Alexios III datoria de 8.000 de ducaci către republică și dispuneau să-i fie restituite bijuteriile lăsate drept gaj vicebailului Vettore Barbadigo¹³. În aceste condiții, planul propus de Dobrotiță privind impunerea ginerelui său pe tronul de la Trapezunt era abandonat.

În a doua jumătate a anului 1376 și la începutul anului 1377 evenimente politice deosebit de grave zguduiau scena politică de la Constantinopol și din Despotatul Dobrogean. În vara anului 1376, cu sprijin genovez și otoman, prințul Andronikos, fiul împăratului bizantin Ioan V Paleologos, evada din închisoarea sa din insula Lemnos, unde era deținut în urma unei prime tentative de uzurpare din 1373, și declanșa revolta împotriva tatălui său. La 12 august, pretendentul ocupa Constantinopolul, Ioan V fiind depus și întemnițat, uzurpatorul ocupând tronul imperial ca Andronikos IV (1376-1379)¹⁴.

Evenimentele de la Constantinopol au avut un impact de o gravitate neașteptată la nivelul autorităților politice ale Despotatului Dobrogean, care au optat pentru o tabără sau alta. Ca urmare, în contextul tulbure al momentului, la sfârșitul anului 1376 sau la începutul anului 1377, Terter de la Dristra, fiul lui Dobrotiță, dispunea asasinarea cumnatului său, Mihail Paleologos, ginerele despotului de la Caliacra.

Uciderea lui Mihail Paleologos este consemnată în câteva surse bizantine. Astfel, *Chronicon Mesembriae* relatează că „*în anul 6885, indictionul 15 [1 septembrie 1376-31 august 1377], despotul kyr Mihail a fost omorât la Tristria*”¹⁵, iar *Chronicon breve*, precizează că prințul bizantin a fost ucis de cumnatul său, Terter: „*και ἀπεκτάνθη παρὰ τοῦ γυναικαδέλφου αὐτοῦ, τοῦ λεγομένου Τερτερῆ*”¹⁶.

Moartea ginerelui său, a dat o lovitură serioasă politicii pontice a despotului Dobrotiță, îndeosebi componentei sale privind Trapezuntul. Planul de impunere a unui interpus al său pe tronul Marilor Comneni devenea caduc. În acest context, politica de a se insinua indirect în Imperiul de Trapezunt era definitiv abandonată.

Etapa colaborării dobrogeano-trapezuntine (ante și post 1382). Pentru perioada care urmează anului 1376, timp de câțiva ani, relațiile Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt sunt puțin cunoscute din cauza penuriei de informații. Bazați, totuși, pe cele câteva știri sumare existente, Sergiu Iosipescu consideră că „*îndată după războiul de la Chioggia, artera comercială ce lega, pe Marea Neagră, ținuturile românești de imperiul de la Trebizonda era o realitate*”¹⁷. Mai mult, respectivul istoric identifica chiar constituirea unei veritabile „*axe Cărvuna-Trebizonda*”¹⁸.

10 Iorga 1914, p. 1058-1059, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

11 Panarète 1836, p. 502, § XLVIII.

12 Iorga 1914, p. 1060-1061, doc. II; Thiriet 1958, p. 142-143, reg. 576.

13 *Ibidem*, p. 1063, doc. IV.

14 Schreiner 1975, p. 67.

15 *Ibidem*, p. 214.

16 *Ibidem*, p. 182.

17 Iosipescu 1985, p. 138.

18 *Ibidem*.

Argumentul invocat în susținerea tezelor mai sus menționate îl reprezintă un protocol al adunării dogelui, sfatului bătrânilor și oficiului de război al Genovei, din 7 martie 1382, care face o succintă referire la situația militară a comunei ligure „*în partea Romaniei și a Mării Negre*”¹⁹. Protocolul înregistra „*împrejurările războinice între locurile Comunii din părțile numite (ale Romaniei și Mării Negre, n.n.) și Dobrotiță și Alexios*”²⁰.

În opinia noastră, sumarele informații cuprinse în documentul amintit nu permit formularea unor concluzii atât de categorice privind evoluția relațiilor dobrogeano-trapezuntine, ci doar a unor ipoteze cu un grad ridicat de veridicitate. În aceste condiții, încercarea de restaurare a evenimentelor nu poate fi nici ea decât una aproximativă. Foarte probabil, în condițiile răsturnărilor politice din vara anului 1376, Dobrotiță a renunțat definitiv la proiectul său de subordonare a Imperiului de Trapezunt, ceea ce va fi deschis cale normalizării raporturilor dintre cele două părți.

Pe de altă parte, alianța Trapezuntului cu Veneția, perfectată în vara anului 1376, nu putea fi pe placul Genovei, care deținea poziții însemnate în Imperiul Marilor Comneni, puternic concurate acum de adversara sa. Ca urmare, revenirea în forță a Genovei după pacea de la Torino (1381) a condus, așa cum se poate constata, la o tensionare periculoasă a relațiilor cu Trapezuntul, care a degenerat în conflict între cele două părți. Într-o astfel de situație, apropierea Imperiului de Trapezunt de Despotatul Dobrogean aflat de circa două decenii în conflict cu Genova apare ca un act politic absolut firesc.

În pofida constatărilor prezentate, care în absența unor informații suplimentare pot fi admise ca niște ipoteze cu un ridicat grad de plauzibilitate, dar nu certitudini, credem că a admite realizarea unei alianțe politico-militare dobrogeano-trapezuntine, *stricto sensu*, îndreptată împotriva Genovei este dificil de admis. În opinia noastră, informațiile transmise de protocolul din 7 martie 1382, destul de ambiguu, nu permit, totuși, o interpretare a lor în acest sens.

Putem admite o coordonare a operațiunilor celor două state împotriva Genovei, dar nu și o colaborare militară propriu-zisă, respectiv o acțiune comună a forțelor lor. Foarte probabil, acestea au operat în același timp împotriva Genovei, dar independent una de alta și în spații geografice diferite: în bazinul est-pontic, forțele navale trapezuntine, în cel vest-pontic, forțele navale dobrogene.

Cum au evoluat relațiile dobrogeano-trapezuntine după această dată nu știm. În absența oricăror informații rămâne necunoscut faptul dacă s-au întrerupt sau au continuat până la sfârșitul domniei lui Dobrotiță și apoi sub urmașul său, Ivanco.

Concluzii.

Finalizarea prezentului demers ne permite formularea următoarelor concluzii privind evoluția relațiilor dobrogeano-trapezuntine în a doua jumătate a secolului al XIV-lea:

1. În cadrul relațiilor Despotatului Dobrogean cu Imperiul de Trapezunt să identificăm două etape: a) toamna 1373 – vara 1376, o etapă conflictuală, generată de politica agresivă a despotului Dobrotiță la adresa statului Marilor Comneni; b) ante și post 1382, etapă caracterizată prin colaborarea, inclusiv militară, a celor două state împotriva Genovei.

2. În perioada cuprinsă între toamna anului 1373 și vara lui 1376 despotul Dobrotiță a încercat să-și subordoneze Imperiul Grec de Trapezunt prin impunerea pe tronul Marilor Comneni a ginereului său Mihail Paleologos. Tentativele din 11 – 15 noiembrie 1373 și primăvara – vara 1376 au eșuat, fie datorită incapacității pretendentului de provoca prin forțele proprii răsturnarea politică de la Trapezunt, fie datorită abandonării planului său de către aliata sa Veneția.

3. Etapa ante și post 1382, consacră conflictul Despotatului Dobrogean și Imperiului de Trapezunt cu Genova. În această etapă putem admite o coordonare a operațiunilor celor două state împotriva Genovei, dar nu și o colaborare militară propriu-zisă, respectiv o acțiune comună a forțelor lor.

¹⁹ Barker 1979, p. 55.

²⁰ *Ibidem*: „*in factis guerrarum vigentium inter loca Communis partium predictarum et Dobrodiçam ac Alexium*”.

Bibliografie

- Barker 1979 J.W. Barker, *Miscellaneous Genoese Document on the Levantine World of the Late Fourteenth and Early Fifteenth Centuries*, în „*Études Byzantines*”, 6, 1979, 1-2, p. 49-82.
- Eskenasy 1981 V. Eskenasy, *Din istoria litoralului vest-pontic: Dobrotici și relațiile sale cu Genova*, în „*Revista de Istorie*”, 34, 1981, 11, p. 2047-2063.
- Giurescu 1974 C.C. Giurescu, *Les relations des Pays Roumains avec Trébizonde aux XIVe-XIXe siècles*, în „*Revue Roumaine d'Histoire*”, XIII, 1974, 2, p. 239-246.
- Hurmuzaki I/2 *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol I, partea 2, București, 1890.
- Iorga 1914 N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră. I. Dobrotici*, în „*Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*”, s. II, t. XXXVI, 1913-1914, București, 1914, p. 1043-1070.
- Iosipescu 1985 S. Iosipescu, *Balica, Dobrotiță, Ioancu*, București, 1985.
- Mărculeț 2007 V. Mărculeț, *Conflictul dobrogeano-genovez (1360-1387) – componentă a luptei pentru supremație în bazinul vest-pontic din a doua jumătate a secolului al XIV-lea*, în „*Pontica*”, XL, 2007, p. 371-398.
- Panarète 1836 M. Panarète, *Chronique de Trébisonde*, în Ch. Lebeau, *Histoire du Bas-Empire*, t. XX, Paris, 1836.
- Schreiner 1975 P. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken*, 1. teil, Wien, 1975.
- Ștefănescu 1967 Șt. Ștefănescu, *Despotatul Dobrogean de la Dobrotici la Mircea cel Bătrân*, în „*Magazin Istoric*”, I, 1967, 9, p. 46-48, 53.
- Ștefănescu 1971 Șt. Ștefănescu, *Formarea statului feudal Dobrogea*, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, vol. III: *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971.
- Thiriet 1958 Fr. Thiriet, *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, t. I: *1329-1399*, Paris-La Haye, 1958.

Aspects de la politique du Despotat de la Dobroudja pendant la deuxième moitié du XIVe siècle: les relations avec l'Empire Grecque de Trébizonde (Resumée)

Le rapports avec l'Empire des Grands Comnènes de Trébizonde représente une partie importante de la politique pontique du Despotat de la Dobroudja. Dans le cadre des relations avec l'Empire de Trébizonde, menées par le despote Dobrotiță on identifie deux étapes: a) l'automne 1373- l'été 1376, une étape conflictuelle, générée de la politique agressive du despote Dobrotiță à l'adresse de l'état des Grands Comnènes; b) avant et après 1382, étape caractérisée par la collaboration, y compris militaire, des deux états contre Gênes. Pendant la période étendue entre l'automne de l'an 1373 et l'été de 1376 le despote Dobrotiță a essayé subordonner l'Empire Grecque de Trébizonde imposant sur le trône des Grands Comnènes de son gendre Michel Paléologos. Les tentatives de 11-15 novembre 1373 et du printemps-été 1376 ont échoué, soit à cause de l'incapacité du prétendant de provoquer par ses propres forces le renversement politique de Trébizonde, soit à cause de l'abandon de son plan par son allié la Venise. L'étape avant et après 1382, consacre le conflit du Despotat de la Dobroudja et l'Empire de Trébizonde avec Gênes. Pendant cette étape on pourrait admettre une coordination des opérations des deux états contre Gênes, mais pas une collaboration militaire à proprement parler, respectivement une action commune des leurs forces.